

PROLEGOMENE ALE ETNOCRITICII

Prolegomena of Ethnocriticism

Drd. Călin CRĂCIUN

Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

Abstract: The present study intends to set a new critical perspective, meant to evaluate national literature from a hermeneutical and axiological perspective. Essential arguments are established together with metodological benchmarks. The study constitutes a fundamental part of a more ample project, Ethnocriticism, that explains at large the critical perspective proposed and also applies it to the Romanian literature.

Keywords: new critical perspective, hermeneutics, axiological perspective

În cadrul discursului care abordează literatura din punct de vedere critic apar mereu formulări care trimit la ideea de literatură națională, în sensul în care fiecare națiune ar avea o literatură proprie, definită de trăsături care o particularizează până în măsura în care nu mai poate fi identică decât cu sine însăși. Asemănările dintre diferitele literaturi naționale nu sunt nicidecum excluse. Se acceptă existența unor trăsături comune, mai ales în cazul literaturilor învecinate sau care în diverse conjuncturi au interacționat. Un astfel de exemplu, dintre foarte multele existente, este constituit de diversele literaturi sud-americe de limbă spaniolă. Dar ar rămâne mereu un rest specific fiecărei dintre acestea în parte, identificabil în nuanțe lingvistice care reflectă totdeauna un mod particular de gândire, unic, dincolo de orice asemănări. Acest principiu stă la baza definirii ideii de literatură națională. S-a impus atunci căutarea în cadrul discursului critic a unor mijloace de investigare adecvate, în măsură să dea seamă de ceea ce constituie particularitățile definiției fiecărei literaturi în parte. În această privință putem însă lesne observa că nu există realmente un mijloc clar configurat, dedicat în mod special reliefării particularităților unei literaturi naționale. Istoria literară are legătură strânsă cu domeniul, dar mai degrabă inventariază tendințele și reperele axiologice în încercarea de a realiza tabloul cât mai elocvent al mișcării ideilor literare în timp. Și literatura comparată are directă legătură cu domeniul, dar preocupările ei sunt mai diversificate, concentrarea asupra forțelor spirituale naționale care acționează asupra literaturii conducându-i în bună măsură direcțiile din cadrul evoluției fiind doar o parte destul de evanescentă încă din sfera ei de interes.

Despre conceptul *literaturii naționale* se vorbește încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin Leonhard Meister¹. De atunci încă s-a încercat o definiție cât mai completă a conceptului, dar multitudinea aspectelor care sunt implicate într-un asemenea demers, nu de puține ori atât de diferite de la o literatură la alta, a condus la un eșec. Faptul este semnalat de Adrian Marino în paginile dedicate strict acestei probleme din lucrarea sa fundamentală pentru înțelegerea domeniului literaturii, binecunoscuta *Biografia ideii de literatură*. Problema definirii era, de fapt, întemeiată din start pe un principiu care nu putea conduce decât spre eșec. E vorba de faptul că s-a căutat o definiție completă și universal valabilă, aplicabilă fiecăreia dintre literaturile naționale existente sau care ar mai putea să se nască. Astfel, se constată cu ușurință că unele criterii ale definirii valabile pentru o literatură nu mai pot fi luate în considerare pentru altele². În concret, fiecare literatură națională își conține în sine propriile criterii ale definirii, care pot să fie identice cu ale altora, dar existând mereu și cazuri în care diferențele sunt suficient de mari pentru a împiedica înțelegerea literaturilor respective prin operarea cu aceleași concepte.

Fie și fără a avea la îndemână o definiție convingătoare, științele care operează în câmpul literaturii, cum sunt critica literară, istoria literaturii³ sau teoria literaturii, nu au încetat să creadă în existența literaturilor naționale, astfel că au conceput diferite forme de înțelegere și de evaluare a textului literar în funcție de asemenea raportare. E drept că nu întotdeauna s-a avut în vedere în mod explicit miza unei critici menite reliefării caracterului național al diverselor literaturi, dar în fundalul oricărei istorii literare tronează tocmai acest principiu. Oricum, ideea că literatura, la fel ca arta în general, reflectă mentalitatea diverselor tipuri de societăți ne apropie foarte mult de recunoașterea existenței reale a literaturii naționale, ca formă a manifestării spirituale a colectivității ce constituie unitatea socială respectivă, dincolo de diviziunile ei. Aceasta a și condus la încercările de elaborare a unor metode specifice de investigare

---

¹ În Leonhard Meister, *Geschichte der teutschen Sprache und National-Literatur* (Bd. 1, Bern, 1777; Bd. 2 Heidelberg, 1780), Apud Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, Vol. 5, Secolul 20 (Partea a III-a), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 9.

² De exemplu, criteriul limbii nu poate fi aplicat în aceeași accepție în cazul literaturii finlandeze și al celei peruane. Finlandeza este o limbă folosită în literatură doar de finlandezi, situație total diferită de cea a peruvianilor, care folosesc limba spaniolă, dar au totuși o literatură proprie, diferită de cea a spaniolilor.

³ Folosesc totuși distinct termenii critică literară respectiv istorie literară, cu toată recunoașterea interdependenței dintre cele două domenii, care l-a condus pe George Călinescu să constate, meditănd asupra modului în care poate fi realizat practic demersul istoric, că istoria literară este o formă a criticii literare (Cf. G. Călinescu, *Principii de estetică*, Editura Pentru Literatură, București, 1968 și, de asemeni, Prefața la *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Ed. Minerva, București, 1982). Motivul distincției este constituit tocmai de faptul că cele două perspective aplicate studiului literaturii reclamă mijloace și metodologii cărora le putem totuși identifica trăsături distincte.

comprehensivă și axiologică a literaturii ca formă de exprimare nu doar individuală (strict a individului creator), ci chiar socială (a colectivității de care este legat sau pe care o reprezintă creatorul).

Prin 1800 Madame de Staël vorbea de cauze morale și politice pe care le considera responsabile de modificarea spiritului literaturii. Între acestea enumeră noțiuni ca spiritul național, raportările religioase, precum și valorile create sau promovate într-o anumită epocă⁴. Evoluția literaturii apare deci dependentă în bună măsură de contextul cultural în care este creată. Această idee a fost apoi adâncită de Sainte-Beuve, care insista asupra ideii că prin literatură nu se exprimă doar autorul, ci creația sa este dependentă de o serie de relaționări sau raporturi ale autorului cu ambianța ideatică și cu procesele de natură biografică (familia, grupul social în care crește individul creator, experiențele individuale acumulate în cadrul mediului etc.). Metoda sa biografică tocmai înspre asemenea relaționare de tip cauzal este îndreptată. Opera este produsul biograficului, iar biografia este dependentă și de contextul imediat, ceea ce conduce tot la ideea că arta reflectă nu doar individualitatea creatoare, ci și colectivitatea⁵. Totuși, cu Madame de Staël și cu Sainte-Beuve nu ne aflăm încă deplin în fața ideii că produsul artistic reflectă un spirit național, ci doar în proximitatea ei. Mai aproape de ea ne aduce Hippolyte Taine prin conceperea facultății călăuzitoare (*faculté maîtresse*) ce stă la originea operei. Facultatea călăuzitoare este pentru criticul francez dependentă de trei factori esențiali, și anume de celebrii *rasă*, *mediu* și *moment*⁶. Perspectiva sa este deci una eminentă deterministă, apropiindu-se prin categoria „rasei” de ideea de literatură cu specific național. Atâta doar că accepția strict genetică a rasei nu corespunde în totalitate ideii de națiune în sensul modern, teoretizat de John Stuart Mill și Ernest Renan, care văd în națiune un conglomerat etnic unit de îmbrățișarea unor valori comune, ce transcend sentimentalismul etnic. Concepția lui Taine este, desigur, tributară filosofiei herderiene și ficteene în sensul acceptării ideii de națiune pe baza coagulantului etnic⁷.

---

⁴ În *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, Paris, Bibliothèque-Charpentier, Eugène Fasquelle, editeur, 11, Rue de Grenelle, 11, disponibilă pentru lectură online: <http://www.archive.org/stream/delalittérature00sta#page/n7/mode/2up>.

⁵ Vezi în acest sens, Sainte-Beuve, *Pagini de critică* (în rom. de M. Roșca; pref. de Elena Vianu, ESPLA, col. „Mica bibliotecă critică”, București, 1957), Sainte-Beuve, *Portrete literare* (trad. de Șerban Cioculescu și Pompiliu Constantinescu, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1967) și Savin Bratu, *De la Sainte-Beuve la noua critică. Fundamentele criticii literare moderne* (Editura Univers, București, 1974).

⁶ Cf. Hippolyte Taine, *Filosofia artei*, Trad. și postfață de Tudor Țopa, introducere de Silviu Iosifescu, Editura Enciclopedică Română, București, 1973.

⁷ Pentru distincția între cele două viziuni asupra ideii de națiune, Cf. Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Ed. Institutul European, Iași, 1997.

Aceste achiziții teoretice sunt încadrate în viziunea lansonistă, de esență pozitivistă. Gustave Lanson pune în centrul preocupărilor sale de cercetare din perspectivă istorică a literaturii intenția autorului, pe care încearcă să o deceleze strict prin intermediul argumentelor ce pot fi considerate certe ca urmare a încadrării lor logice într-un lanț de cauzalități. Ambiguitățile nu pot fi, măcar ca premisă teoretică, acceptate. Acesta este motivul pentru care el pledează pentru analiza operei ca obiect relaționat de factori cum sunt contextul istoric sau episoadele biografice⁸. Contextul și biografia ne conduc înspre ideea că opera este, dincolo de factorul individual, de geniu sau talentul creator, în bună măsură dependentă de valorile, mentalitatea sau obsesiile societății. Nu suntem încă în fața recunoașterii depline a implicării factorului național, dar recunoaștem și în lansonism deschiderea către o atare perspectivă.

În proximitatea recunoașterii importanței factorului național în configurările artistice ne aduce și critica filologică. Preocuparea acesteia pentru reconstituirea minuțioasă a tuturor metamorfozelor textului până la forma sa finală este coroborată efortului de a decela și factorii „exteriori” care au fost implicați în procesul creativ. Opera este considerată astfel ca expresie nu doar a individualității creatoare, ci și a căutărilor ideatice ale societății sau ale epocii în care autorul este integrat. Creatorul devine astfel un purtător de cuvânt sau, în termenii mai noi, un lider de opinie. Perspectiva înscrierii demersului creativ individual într-o generalitate, constituită de ansamblul social proxim, care poate ajunge până la dimensiunile națiunii, este subînțeleasă în cazul lui Ernst Robert Curtius care caută așa-numiții *topoi*, structuri ale gândirii fie identice, fie foarte asemănătoare, regăsite în opere diferite, astfel că putem vorbi de integrarea lor într-o totalitate organică. Totuși, în teoria lui Curtius factorul național nu este înțeles ca ținând de mediul social și cultural proxim, căci, vorbind despre Evul Mediu latin, el depășește limitarea națională, referindu-se la ansamblul european⁹. Mai aproape însă de recunoașterea implicării directe a sufletului național în procesul creației artistice este Leo Spitzer. Chiar dacă acesta este interesat mai ales de nevoia identificării „etimonului spiritual”, înțeles ca o marcă a gândirii autorului, o monadă specifică regăsită în toate elementele esențiale ale operei, el transcende individualitatea întrucât leagă formarea spiritului autorului de spiritul epocii în cadrul căruia

---

⁸ Cf. Gustave Lanson, *Încercări de metodă critică și istorie literară*, traducere de Marina Dimov, cu Prefață de Paul Cornea, Editura Univers, București, 1974.

⁹ Vezi Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, în românește de Adolf Armbruster, Introducere de Alexandru Duțu, Editura Univers, București, 1970.

evoluează. Esența romantică a concepției spitzeriene este mult mai aproape de ideea de popor și de cea a viziunii specifice poporului, căreia îi dă expresie artistul¹⁰.

Să observăm în cazul demersurilor teoretice enunțate anterior că ele operează mereu cu noțiuni care semnaleză existența unei relații între creația individuală și mentalul colectiv, aproximat când ca generalitate maximală (mentalul uman), când ca generalitate limitată la gândirea unei societăți anume (cea din care face parte creatorul), acceptându-se astfel că există diferențe decelabile fundamentale între diferite societăți la nivelul viziunii lor despre lume. Cu aceasta ne aflăm deja în fața recunoașterii măcar implicite a ideii că există ca realitate palpabilă ceea ce au fost numite literaturi naționale și că metodele semnalate le sunt menite comprehensiunii și evaluării estetice. În sprijinul acestei idei vin apoi o serie de achiziții din partea unor domenii ca stilistica și lingvistica, prin voci ca Ch. Bally, Vossler, B. Croce sau D. Caracostea, de exemplu. Totuși, putem cu ușurință sesiza lipsa concentrării stricte pe configurarea unei perspective care să aibă în mod explicit în vedere tentativa înțelegerii diferitelor opere care aparțin unui popor dat sau unei națiuni anume prin căutarea unor mecanisme capabile să releve câmpul ideatic și raportările estetice specifice poporului respectiv. Cu alte cuvinte, chiar dacă în sistemele critice precizate concentrarea asupra mecanismelor interne de funcționare a literaturii naționale nu este exclusă, ea nu a devenit ținta predilectă a meditației. Iar aceasta în pofida semnalelor care ar fi putut să îndemne la un asemenea demers, date de științe cum sunt lingvistica, stilistica, sociologia sau mai noua antropologie culturală. Tocmai de aceea este acum timpul pentru un demers care să exploreze literatura națională din perspectiva deciptării mijloacelor ei interne de realizare. Acest demers îl numesc „etnocratică”, având la baza selectării denumirii o serie de constrângeri logice.

*

Referirea la ideea de literatură națională, aleasă acum ca obiect supus analizei, și încercarea elaborării unei metode sau măcar a unei perspective critice de investigație, presupune, printre destule altele, și selectarea unei denumiri concludente. Elementul cheie al acestei denumiri este, bineînțeles, cel al domeniului general, care este *critica literară*, dar alături de acesta trebuie să se regăsească și cel care să dea amprenta particulară, identitatea demersului. Particularizarea elocventă a perspectivei critice menite investigării hermeneutice și axiologice a

---

¹⁰ Cf. Romul Munteanu, *Metamorfozele criticii europene*, Cap. Stilistică și critică literară, Editura Univers, București, 1975.

literaturii naționale consider a fi realizată, măcar până la maturizarea domeniului, prin intermediul particulei *etno*. Sigur, riscul imediat al acestei soluții este expunerea la acuzația că factorul etnic este exagerat, reluând deci o concepție anacronică a națiunii, de sursă romantică, potrivit căreia națiunea este confundată cu etnia. Automat, va putea fi arătat că națiunea americană, referindu-mă acum la S.U.A., nu are la bază o astfel de confuzie, ceea ce ar însemna că denumirea vizată nu mai poate fi aplicată vreunei încercări de investigare critică a literaturii națiunii americane, care să dea deci seamă de particularitățile sau de specificul acesteia. Totuși, obiecția presupusă nu este fără fisură. Ea are ca principiu ideea că națiunea americană este un conglomerat etnic. Și dacă vom inventaria etniile care locuiesc în spațiul respectiv, probabil că vom obține o listă pe care vom avea numele cam ale tuturor etniilor globului. Iată, se va putea spune, aici numai de o etnocrinică nu se mai poate vorbi, căci altfel ea ar fi aplicabilă doar fiecăreia dintre producțiile literare ale fiecărui acestor etnii în parte. Și nu e vorba de literaturile țărilor din care provin respectivii americani, ci strict de literaturile produse de etniile respective în America, în varianta americană a limbii engleze. Totuși, în fundalul acestei obiecții este ascunsă o preconcepție, și anume aceea că americanii nu pot forma o etnie. Să o privim mai pe îndelete. O etnie este în primul rând o comunitate lingvistică amplă, ai cărei membri stăpânesc un teritoriu administrându-l, împărtășesc valori comune și au configurată și o mentalitate comună, dincolo de inevitabile diferențe între indivizi, familii, clanuri sau alte grupuri care pot fi identificate. Trăsături care să completeze definiția se pot încă găsi, însă cam cele amintite ar fi cele esențiale. Să observăm că termenii rasiali, strict biologici, care au stat cândva la temelia înțelegerii etniei, sunt desueți, nemaiputând fi luați în considerare, tinzându-se spre prevalența sentimentului cetățenesc. Una din multiplele dovezi ale faptului că se tinde spre o astfel de accepție, cetățenească, este constituită de evoluția societății franceze. Dar poate cel mai adecvat exemplu este cel al etniei române. Aparent, etnia română ar avea o întemeiere biologică. Dar privind mai cu atenție, vom observa că are o geneză mult diferită decât simplismul vehiculatei contopiri a dacilor cu romanii. Într-adevăr, avem o contopire a daco-geților nord-dunăreni cu multitudinea neamurilor de coloni romani, iar după retragerea romană cu toate neamurile (pe atunci probabil etniile!) care au traversat sau au stăpânit teritoriul fostei Dacii: sciți, slavi (de destule feluri), vizigoți, ostrogoți, avari, gepizi, pecenegi, cumani¹¹, tătari (și ei diferiți între ei),

---

¹¹ Istoricul Neagu Djuvara are argumente convingătoare pentru susținerea teoriei că întemeierea Țării Românești este opera aristocrației cumane – Cf. studiul său Thocomerius – Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești, Editura Humanitas, București, 2007.

turci, greci și poate încă destui alții. Toți aceștia au format prin contopire într-un timp relativ scurt etnia română, cu o limbă proprie, o cultură specifică, un sentiment național, o literatură specifică (încă foarte tânără) etc. Nu putem atunci să nu ne întrebăm dacă procese similare acestuia din trecut nu se desfășoară și în prezent, sub ochii noștri. Și revenind acum la constituirea națiunii americane, vom observa că ea tinde spre o cultură și o literatură proprii, rezultate în urma unor impuneri sau cauze cum sunt limba, interacțiunea multitudinii de neamuri, făurirea constituției, constituirea unui set de valori comune tuturor statelor uniunii etc. Chiar din cadrul culturii române avem o voce, Garabet Ibrăileanu, care tocmai constatarea întocmirii popoarelor și a culturii lor ca un conglomerat rasial a realizat-o, și încă destul de demult¹². O privire mai în profunzime poate deci să ne releve că poporul american tinde prin toate acestea, dincolo de coloristica indivizilor și de proveniența lor culturală, să capete trăsăturile unei noi etnii – folosind acum termenul etnie strict în sens cultural, eliberat de tarele biologice. Noua tendință legislativă cu privire la politica imigrației este de încetinire și de controlare cât mai strictă a fenomenului și totodată de selectare riguroasă a indivizilor primiți pe criterii cum sunt pregătirea profesională și, mai ales de la 11 septembrie 2001 încoace, naționalitatea, zona culturală de proveniență și uneori chiar religia. E vorba deci de o politică tot mai accentuată a închiderii frontierelor și a consolidării unei viziuni proprii, reflectată în legislație, în valori, la fel ca în cutume și în comportamente sociale. Tocmai de aceea, exemplul său nu este cel mai potrivit pentru invalidarea denumirii etnocriticii.

Alegerea termenului etnocritică a avut ca motivație esențială deja enunțata idee că fiecare literatură națională își conține ingenuu propriile criterii ale definirii. Interesându-mă strict literatura română sub aspectul forțelor ideatice și al valorilor care îi conduc evoluția, am constatat că factorii principali implicați prin strânsă colaborare în acest proces evolutiv sunt limba și fondul spiritual. Și amândouă sunt în cazul românesc prelungiri de natură etnică. O dovadă în acest sens este și tentativa lui George Călinescu de a identifica trăsăturile specifice literaturii române¹³, istoricul descriind un tipar concentric, al cărui nucleu este etnia română, înconjurat de alte cercuri în care îi plasează pe alogeni, de exemplu pe balcano-elinul Caragiale.

---

¹² „Or fi existând psihologii de rasă – când existau rase pure, dar azi nu există rase ca atare pe pământ și, mai ales, în Europa. Toate popoarele sunt un amestec de rase, însușirile acestor rase s-au combinat (dând sume chimice, în parte interferându-se) într-un tot care ar fi psihologia unui popor, pentru că acest amestec de rase (= poporul) trăiește zi cu zi, își face mereu mai departe psihologia lui specială.” – în art. „Caracterul specific în literatură”, din „Viața românească”, XIV, nr. 6, 1923, preluat în G. Ibrăileanu, Opere, vol. 5, Ed. Minerva, București, 1977, p. 93.

¹³ Vezi capitoul intitulat „Specificul național”, din Istoria literaturii române de la origini până în prezent, ed. cit.

George Călinescu greșește, desigur, concepând etnia strict ca o realitate genetică sau biologică, exprimată prin intermediul apelului la terminologia sangvinică. Acesta și este motivul pentru care este nevoit să accepte că în cadrul literaturii române se regăsesc și scriitori despre care există date certe că au, genetic vorbind, o origine străină. Ei ar îmbogăți astfel sufletul poporului cu anumite nuanțe aduse de la popoarele ale căror descendenți sunt. Dar dincolo de această eroare, ideea că în punctul de pornire a evoluției literaturii române a stat factorul etnic – cuvântul *etnic* e folosit acum prin ignorarea conținutului său biologic – nu poate fi contestată. Termenul etnocratică acoperă deci deplin realitatea literară care ne interesează în mod special. În plus, o privire generală asupra literaturilor cunoscute, scoate în evidență că factorul etnic include trăsăturile specifice ale gândirii sau ale mentalității popoarelor care au creat literaturile respective. La temelia statului sau a națiunii moderne a stat în general factorul etnic, ceea ce a condus apoi la forme ale exprimării artistice specifice, fapt care ne îndreptățește să considerăm că termenul selectat este viabil. Chiar și atunci când lucrurile stau altfel, tot spre domeniul etnicului suntem îndreptați¹⁴.

Dincolo de argumentele prezentate în favoarea etnocraticii, ca denumire a perspectivei aplicate studiului literaturii naționale, am mai luat în considerare și tendința semantică a particulei *etno* spre a denota realități care țin și de tradiția culturală a poporului. Nu de puține ori *etno* face referire directă tocmai la tradiția folclorică sau la cultura națională originară. Termeni cum sunt *etnolingvistica*, *muzica etno*, *etnoestetica* sau *etnobotanica* tocmai într-un astfel de orizont semantic se înscriu. Ele desemnează domenii care își au punctul de referință în nivelul cultural originar al poporului, confundat cu cel folcloric. Aceasta nu înseamnă că prin *etnocratică* s-ar înțelege un demers hermeneutico-axiologic axat strict pe evidențierea și valorizarea elementului de natură folclorică în cadrul literaturii culte. Doar conjunctura face că literatura română are în componenta arhaică, eminentamente folclorică, unul din vectorii săi spirituali foarte valoroși și viguroși totodată. Astfel, *etnocratică* este menită și reliefării rolului componentei arhaice în cadrul evoluției literaturii române, dar miza ei o constituie decelarea corectă a tuturor componentelor fundamentale ale unei literaturi naționale, pentru a contribui astfel la consolidarea temeiului judecății estetice.

---

¹⁴ De exemplu, în cazul Spaniei avem o unitate administrativ-teritorială, dar din punct de vedere etnic se poate vorbi de mari disensiuni. Bascii vor cu orice preț obținerea independenței, la fel ca mulți dintre catalani. Ambele comunități vorbesc propriul dialect și au voci care consideră că sunt integrate cu forța în regatul spaniol. Totodată, ele susțin că au literaturi proprii, ca expresii ale culturilor lor distincte. Și în cazurile acestor literaturi, la fel ca în cel al literaturii spaniole, tot factorul etnic iese în prim-plan.

*

Care sunt deci componentele spirituale esențiale ale literaturii române, în măsură să definească ceea ce am numit anterior fondul spiritual? Analiza aplicată nu doar literaturii, ci și culturii românești în ansamblul său relevă faptul că există trei elemente fundamentale, care străbat evoluția spirituală românească: e vorba de componentele arhaică (deja semnalată), de cea occidentală (în varianta ei definită de iradierea latină mai ales, dar fiind prezente și elemente germanice și englezești) și de una balcanică, specifică ariei culturale europene foste bizantine. E drept că cercetătorii dedicați înțelegerii fenomenului cultural românesc tind să absolutizeze sau măcar să accentueze cu precădere doar câte una dintre aceste componente, în funcție de propriile raportări ideologice. Astfel, cei acaparați de ideologia naționalistă, concretizată în domeniul cultural prin apariția curentelor tradiționaliste, tind să exacerbeze rolul componentei arhaice. Poporaniștii lui Ibrăileanu, sămănătoriștii păstoriți de Nicolae Iorga, apoi naționaliștii radicali aflați în sfera influenței spirituale a ortodoxistului Nichifor Crainic, la fel ca spiritualiștii raliați în jurul lui Nae Ionescu fac din vectorul spiritual arhaic, reflectat mai ales în creația folclorică, în producția culturală țărănească, principalul criteriu al definirii specificului românesc. Să observăm că privirea lor este mereu îndreptată înspre trecut, ei fiind marcați de extaza față de ceea ce considerau originea românească. Preocupați în mod special de problema specificului, tradiționaliștii respingeau în principiu influențele „exterioare”, considerate corupătoare sau denaturante. Concepția lor e marcată în primul rând de înțelegerea prin filtru genetic a etniei. Desigur, nici optica tradiționalistă nu poate ignora că ceea ce numim constante ale mentalitarului românesc nu sunt generate exclusiv de nivelul propriu-zis folcloric, ca dovadă fiind înrâuririle primite în acest sens încă din Evul mediu din partea elitei aristocratice, cărturărești, sau a celei bisericesti, a scripturalului deci, cel puțin odată cu apariția tipăriturilor în limba română. Dar ea susține că odată pătrunse în circulație la nivelul maselor – bineînțeles, doar în situațiile în care ele au fost într-un fel sau altul compatibile viziunii țărănești – și aceste înrâuriri au devenit elemente „populare”, topindu-se în conștiința comună. Se reface astfel legătura abandonată între filiera scripturală și cea orală, dar totuși cea populară e considerată mai în măsură să dea seamă de articularea la modul literar a unor constante ale gândirii etnice. Culturii românești – și în general celei Sud-Est europene – i se recunoaște o particularitate: spre deosebire de cea europeană, revendicată, spune Petru Ursache¹⁵, de la o *tradiție savantă*, „bazată pe scriere și pe

---

¹⁵ Petru Ursache, *Etnoestetica*, Ed. Institutul European, Iași, 1998, pp. 8-14.

sistematizarea științifică a cunoștințelor”, cea românească se revendică „de la oralitate și, prin intersectare, de la experiența cărturărească dobândită încă din evul mediu târziu, pe cale bisericească și cronicărească.” Nu este atunci deloc surprinzător că literatura română cultă se află într-o relație mult mai profundă cu folclorul decât cea europeană. Afirmările de acest tip abundă în scrierile îndreptate spre fenomenul cultural românesc¹⁶. Se manifestă deci în cazul multor scriitori un sentiment al continuității la nivel cultural între dimensiunea folclorică și cea scripturală. Tocmai de aceea, trebuie să recunoaștem că există opere culte care se încadrează funciar într-o mentalitate arhaică chiar și în absența prelucrării evidente a motivelor sau temelor folclorice¹⁷.

Pe de altă parte, cei pe care îi vom numi occidentalofili sau europeniști, chiar și atunci când afișează reverența față de continuitatea spiritualității arhaice în arta modernă, consideră totuși că atingerea unui nivel înalt al exprimării artistice românești poate fi realizată doar prin asimilarea spiritului civilizației europene, considerat mai evoluat decât cel românesc. Vinovatul principal al acestui decalaj civilizațional îl consideră a fi tocmai controlul otoman asupra țărilor române, care a împiedicat atât cât a putut contactul acestora cu civilizația apuseană și a impus de asemeni un regim de exploatare economică și de corupere culturală. Rezultatul direct al acestui proces considerat negativ este configurarea unor trăsături specifice Sud-Estului european aflat sub influența politică și culturală otomană, rămas totodată cu urme destul de pregnante – religiozitatea ortodoxă putând fi oricând amintită în acest sens – ale fostei civilizații bizantine. Inevitabil, conglomeratul trăsăturilor amintite a căpătat și o denumire, și anume „spirit balcanic”, care a preluat și toată investiția negativă asociată decalajului amintit. Înscrierea balcanică a culturii românești este țapul ispășitor al păcatului înapoierii civilizației românești față de cea a țărilor europene prospere. Prin urmare, debarasarea de balastul balcanic a devenit în ochii

---

¹⁶ Paul Zarifopol, bunăoară, constatare că: „...și sentimental și estetic noi suntem altfel legați, și mult mai intim, de ceea ce este, pentru noi, vremea veche decât sunt legați apusenii de vremea veche a lor. Pentru occidentali vremea veche e scufundată în straturi care au alunecat încet în trecut, vremea lor veche e istorică; pentru români vremea veche e vie.” – în Paul Zarifopol, Pentru arta literară, vol. I, Ed. Minerva, București, 1971, p. 598.

¹⁷ Fenomenul e similar celui pe care îl semnala Oscar Walter Cisek în cazul picturii românești, comparându-i pe Teodorescu-Sion, Grigorescu și Luchian: „Fapt e că numai cei mai naivi dintre naivi credeau că arta meșterului Teodorescu-Sion primește din parte-ne titlul de artă românească numai și numai fiindcă motivele sînt luate din arta țărănească: femeii la izvor, ciobani, moșnegi purtând poveri, păstori cântând din fluier și așa mai departe. E, firește, cel mai vehement contrast față de lumea sătească din pânzele lui Nicolae Grigorescu, dar nu e mai puțin românească. Dimpotrivă. Și vom arăta de ce: vom recunoaște de ce tocmai Ștefan Luchian, antipodul lui Grigorescu, e deschizătorul de drumuri noi în pictura românească, fiind inconștient strâns legat de arta populară.” – în cadrul unei conferințe susținute în 1 decembrie 1928, intitulată „Sufletul românesc în artele plastice”, preluată în Oscar Walter Cisek, Sufletul românesc în artă și literatură, Antologie întocmită și comentată de Al. Oprea, Editura Dacia, Cluj, 1974. Citatul se regăsește la p. 21.

occidentalofililor o condiție esențială a progresului nostru cultural, văzut ca proces de reintegrare în familia europeană. Vârful de lance al teoretizărilor marcate de occidentalofilie îl putem considera a fi Eugen Lovinescu, întrucât el a elaborat strategia sincronistă, menită recuperării handicapului cultural românesc. Componenta balcanică a culturii românești nu s-a bucurat deci de aprecieri pozitive, care să poată constitui temeiul unor demersuri teoretice de promovare. Cu alte cuvinte, nu a devenit o ideologie, ci, dimpotrivă, mai mereu a fost considerată impuritate urmărită spre anihilare în cadrul procesului de „purificare” a culturii românești. Dar cu toate acestea, ea nu lipsește din literatura română, fiind implicată direct chiar și în nașterea variantei ei scripturale, realizată în debutul modernității românești. Scriitori ca Anton Pann, Ion Luca Caragiale și Mateiu Caragiale, alături de Ion Barbu și încă de destui alții, au integrată în operă, în diferite grade, componenta balcanică. Vectorul balcanic este recunoscut ca funcțional abia de George Călinescu¹⁸ și apoi este amplu teoretizat de Mircea Muthu, care încearcă în același timp și eliberarea lui de investitura marcată de peiorativitate¹⁹.

Literatura română, ca întreaga cultură pe care o reflectă, este alimentată de acești trei vectori spirituali, a căror iradiere o putem identifica dincolo de mărcile individualității creatoare și chiar de raportările ideologice ale diverșilor creatori. Ei devin categorii transistorice care conduc din umbră, dincolo de creativitatea individuală, destinele literaturii române.

*

Recunoscând rolul esențial al componentelor spirituale amintite în cadrul evoluției literaturii române, o problemă importantă devine și urmărirea relației dintre ele. Deja am semnalat în acest sens faptul că diversele raportări ideologice sunt temeiul unor tensiuni care au marcat literatura. Creșteri până la cote înalte ale divergențelor dintre raportările doctrinare legate de vectorii spirituali ai culturii românești avem, deloc surprinzător, tocmai în perioadele așa-numitelor bătălii canonice. În cadrul epocii junimiste asistăm la efortul impunerii componentei arhaice, considerată expresia cea mai neaoșă a sufletului național, ea intrând astfel în relație tensionată cu latinismul, în fapt, o variantă a occidentalofiliei, caracteristică epocii. Tot atunci funcționează oarecum clandestin – căci stridența i-a fost remarcată doar mai târziu – și componenta balcanică. Mai târziu, în perioada interbelică, raportul tensionat dintre autohtonismul cu întemeiere tradiționalistă și europenism capătă cote maxime cel puțin la nivelul

---

¹⁸ Cf. G. Călinescu, *Op.cit.*, în capitolul intitulat „Specificul național”, pp. 973-976.

¹⁹ Cf. Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc, I-III*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

afirmărilor din cadrul discursurilor ideologice. Și pe măsură ce înaintăm în modernitate putem observa categoric împlânzirea ancorărilor doctrinare vizate și a consecințelor atitudinale în plan estetic ce le sunt asociate, astfel încât putem spune despre cele trei componente că intră în relație de colaborare, tinzând uneori spre fuziune²⁰.

Urmărirea evoluției prezentate în reducția maximală de mai sus relevă faptul că tradiția spirituală românească nu se reduce la un singur factor care ar putea fi luat în considerare, și anume cel folcloric, cum s-ar fi dorit odată cu acapararea de către ideologia tradiționalistă a discursului legat de problema specificului. Deși nu au lipsit vocile care au atras atenția asupra faptului că manifestarea culturală românească are o morfologie complexă și că tradiția ei e strâns legată de complexitatea respectivă, totuși punctul de vedere ruralist avea să fie seducător pentru mulți dintre cei care au meditat asupra problemei particularităților gândirii românești, reflectate în literatură. De pildă, încă prin 1905 Ovid Densusianu, cunoscut europenist, nutrește convingerea unei specificități stratificate, în care se întâlnesc moștenirea arhaică, apanajul ruralității, și influența occidentală, care a marcat mai ales orașul²¹. Tot de participarea componentei apusene la configurarea specificului culturii românești vorbea și Ibrăileanu²² și încă destui alții. Observații de acest fel, cărora trebuie să le recunoaștem relevanța, nu au împiedicat însă absolutizarea factorului arhaic la bună parte din gânditorii și creatorii români. Lucian Blaga ar putea, cred, sta în fruntea listei lor. Și nu o spun cu altă imputare decât cea referitoare la alunecarea perspectivei lor înspre exclusivism. În *Spațiul Mioritic*, de pildă, Lucian Blaga tinde spre o viziune culturală autarhică. Faptul e surprinzător, mai ales când observăm că tot Lucian Blaga devine unul din cei mai importanți scriitori expresioniști, legând prin aceasta foarte strâns literatura română de cea occidentală, mai ales de forma ei germană, care a lansat curentul respectiv. Accente reducționiste, în sensul amintitei tendințe spre exclusivism, nu lipsesc de nici o parte, nici de cea a europeniștilor și rar – dar totuși reale²³ – nici chiar din partea discursului

---

²⁰ Evoluția relației dintre vectorii spirituali din cadrul literaturii române, de la începuturile ei până prin 1980, o urmăresc în demersul de față, în capitolul intitulat „Componentele spirituale specifice literaturii române – evoluție și relaționare”.

²¹ „De ce numai ce e la țară ar fi adevărat românesc? Dar n-avem și viața noastră orășenească, nu găsim și în ea ceva caracteristic, ceva care să merite dreptul să fie trecut în artă?” – în art. „Rătăcirii literare” din „Vieța nouă”, I, nr.1/ 1 februarie 1905, p. 8.

²² De pildă, în G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, cap. I: „Momentele introducerii culturii apusene, înainte de veacul al XIX-lea”, pp. 7-12, din *Opere*, 1, Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1974.

²³ Antibonjuriștii din perioada pașoptistă, de exemplu, reprezintă asemenea categorie. O ușoară tendință în acest sens are și Mircea Muthu prin promovarea semnificației particulei „între”, privită ca emblemă a spiritului balcanic, până

preocupat de revelarea rolului componenteii balcanice în configurarea culturii române. Dar ca și în cazul lui Blaga, exagerările atitudinii de tip ideologic sunt corectate de mersul firesc al creației literare, care ne pune în fața colaborării dintre cei trei vectori, ajungând uneori chiar până la fuziunea lor.

*

O preocupare importantă a demersului etnocratic devine atunci și stabilirea criteriilor decelării componentelor sau ale realizării distincției dintre ele. Și întrucât supunem atenției ceea ce am numit „fond spiritual”, automat avem de cerut ajutorul filosofiei culturii, antropologiei culturale, folcloristicii ori sociologiei, discipline care încă își dispută între ele demarcațiile. Totuși, de-a lungul timpului câteva linii directoare au reușit să se impună chiar și din această dispută asupra granițelor epistemologice. Existența unui „sentiment românesc al ființei”, sintetizat de vocabula *întru* sau *dor*, e dovedită de Constantin Noica prin argumentul lingvistico-filosofic²⁴, poate cel mai greu de combătut. Filosofia culturii blagiană a trasat la rândul său tușele unui *stil* autohton, în care se regăsesc un anume „orizont spațial mioritic”, un sentiment aparte al destinului, perspectiva sofianică sau dubla raportare la transcendență și categoriile organicului. Totodată viziunea unui „creștinism cosmic” definește, consideră Mircea Eliade, mentalul românesc²⁵. Toate acestea, alături de încă multe altele pe care ni le relevă studiul etnologic și cel folcloristic, cărora li se alătură și hermeneutica literară prin analizele aplicate textelor folclorice fundamentale, cum sunt variantele *Mioriței* sau ale *Monastirii Argeșului*, au ca finalitate identificarea caracteristicilor esențiale ale gândirii românești arhaice, acestea din urmă constituind apoi repere ale decelării prelungirilor mentalității sau ale valorilor arhaice în literatura modernă.

Situarea în spațiul levantin, cu istoria lui mereu precipitată, se susține, a configurat specia „homo duplex”, spiritul tranzacțional balcanic, în care se încadrează și cel românesc²⁶. De aici ar proveni o serie de alte trăsături care consolidează entitatea spirituală a lui „homo

---

la rangul de operator ontologic în cadrul culturii românești în întregul ei, astfel că este vădită intenția substituirii cu aceasta a vocabulei „întru”, operatorul ontologic explicat de Constantin Noica.

²⁴ Cf. Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Ed. Humanitas, București, 1996.

²⁵ Cf. Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1980 și *Idem*, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, Ed. Univers enciclopedic, București, 2000.

²⁶ Cf. Mircea Muthu, *Op. cit.*, I, II, III, în care surprinde constantele balcanismului literar, printre care se numără și ideea de homo duplex.

balcanicus”, sintagmă care apare vehiculată tot mai des²⁷, vizibile de la nivelul general al mentalității sau al gândirii, până la reflectări obiectivate în atitudini sau în limbaj. Balcanologia, ca disciplină dedicată construirii profilului cultural al omului balcanic, are deja inventariate convingător multe dintre caracteristicile acestuia, pe baza unei metodologii complexe, îngemănând elemente specifice investigației antropologice, psihologice, literare, estetice, etnologice etc. Mă voi limita acum doar la semnalarea câtorva dintre acestea. E vorba în primul rând de configurarea unei filosofii a supraviețuirii, găsindu-și expresia în deja amintitul spirit tranzacțional. De aici derivă trăsături caracterologice ca predispoziția la negociere, tentația eschivei conceptuale, pendularea dezorientantă între gravitate și derizoriu, instabilitatea, voluptatea teatralizării, înclinația spre înșelăciune. Chiar și o evaluare superficială a acestor trăsături, cărora le pot fi adăugate încă multe altele²⁸, relevă un relativism moral, ceea ce conduce imediat la etichetarea negativă a spiritului balcanic. Totuși, cercetarea balcanologică insistă asupra ideii că există mereu un revers care trebuie avut în vedere în tentativa evaluării. Toate trăsăturile semnalate nu sunt altceva decât reversul parodic al dramei colective, răscumpărarea estetică a sentimentului unui destin tragic, după cum avea să releve Mircea Muthu în demersul său teoretic. În fond, soluția găsită mai ales de vulgul orășenesc pentru supraviețuirea sub amenințările otomane. Parvenitul, înțeleptul rătăcitor, dând parcă impresia că se dedică derizoriului, haiducul, chefliul voluptuos sau hâtrul sunt profiluri umane ce poartă în literatura noastră amprenta balcanică. Concretizări ale spiritului tranzacțional sunt regășibile și la nivelul limbajului, care poartă mărcile oralității mahalalei²⁹. Limbajul este deci unul pestriț, plin de vulgaritate, dar și cu accente mucalite ori chiar cu sclipiri de elevație, ieșit dintr-o atmosferă ba a vacarmului, ba a meditației pitite în voluptăți diegetice.

Pe de altă parte, Pavel Chihaia constată că în toată evoluția culturii românești se regăsește o bipolaritate clădită în perioada medievală: vocația ascetică, contemplativă, de natură ortodoxă

---

²⁷ O întâlnim, de exemplu la Antoaneta Olteanu (în *Homo balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice*, Editura Paideia, Colecția de studii și eseuri „Antropologie”, București, 2004), la Constantin Geambașu (în *Ipostaze lirice și narative*, Ed. Medro, București, 1999) sau la Mircea Muthu (în art. „Homo balcanicus” din „Caietele Echinox”, vol. 3, 2002).

²⁸ Un tablou al trăsăturilor specifice mentalității balcanice și al reflectării lor în cadrul literaturii îl găsim în conjugarea demersurilor teoretice dedicate balcanologiei, dintre care foarte concludente sunt: Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc, I-III*, ed. cit.; Maria Todorova, *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000; ***, *Omul bizantin*, vol. Coordonat de Guglielmo Cavallo, Editura Polirom, Iași, 2000.

²⁹ Mircea Muthu arăta că „fiind produsul urbanismului în dezvoltare, ce facilitează permeabilizarea frontierelor culturale, balcanismul realizează performanța de a echilibra ochiul cu urechea, cuvântul scris și vorba rostită” – în Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est*, Editura Libra, București, 1999, p. 91.

și spiritul luptător, pus însă în slujba apărării valorilor spirituale³⁰. Observăm că dualismul semnalat de istoricul de artă este similar celui al contrastelor balcanice. Totuși, nu se poate vorbi aici de revers parodic, păstrându-se și în ceea ce privește contemplativismul și în cazul activismului mina gravă. Este de fapt o altă soluție încercată pentru supraviețuire spirituală sub controlul politic și militar al semilunii. Deși este ivită aparent din cauze similare nașterii spiritului balcanic, bipolaritatea vizată de Pavel Chihaia nu poate fi integrată în componenta balcanică deoarece ea are ca mediu de formare pătura socială elitistă, în special cea clericală. De asemenea, este emanația totodată a marilor familii boierești, care și dădeau domnii, aflate în relație foarte strânsă, uneori până la a se confunda, cu puterea clericală. E vorba așadar mai degrabă de o moștenire bizantină directă, expresia supraviețuirii „Bizanțului după Bizanț”, cum se exprima Nicolae Iorga³¹. Ea a înrăurit și componenta balcanică, la fel cum a avut o influență covârșitoare asupra componentei arhaice a culturii românești (definită de „creștinismul cosmic”), dar nu îi aparține în totalitate nici uneia dintre ele, rămânând fiica legitimă doar a gândirii religioase ortodoxe canonice și a mariajului ei cu ideologia politică medievală a marilor familii boierești pământene din Țara Românească și Moldova.

De asemeni, nu lipsesc nici studiile ample, dedicate sistematic problemei racordării culturii românești la cea europeană, proces însoțit de asimilarea unor valori culturale și, implicit, a unei viziuni specifice lumii apusene.³² Produs al mișcării ideilor sau al dialogului în mediul scriptural laic al atâtor popoare și culturi diferite totuși dincolo de înscrierea lor europeană, și, mai ales, la cotele cele mai înalte ale elevației, spiritul occidental a avut mereu o complexitate pe măsură. El a fost până târziu, cel puțin până pe la jumătatea secolului XX, principalul creator de sisteme filosofice, viziuni artistice sau de ideologii politice. Pentru inventarierea și explicarea lor sunt deja biblioteci întregi de tratate sau de dicționare, toate utile pentru identificarea corectă a influenței exercitate asupra culturii și literaturii române. Marile curente culturale, de pildă, de la umanism și clasicism până la postmodernism, cu tot setul ideatic și de viziuni estetice care le sunt specifice, reprezintă implanturi ale culturii apusene în corpul culturii românești. Din fericire, ele s-au bucurat și se bucură în continuare de abordări teoretice temeinice, care constituie

---

³⁰ Cf. Pavel Chihaia, *Artă medievală*, vol. I-V, Ed. Albatros, București, 1998.

³¹ Cf. Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.

³² Cf. P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Editura Minerva, București, 1971; Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1971; Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern*, vol. I-II, Ed. Meridiane, București, 1987; Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, I-III, Ed. Ancora, București, 1924-1925. Toate acestea sunt doar câteva dintre studiile fundamentale dedicate problemei vizate.

instrumente utile demersului preocupat de identificarea înrâurii europene asupra literaturii române. Studiile dedicate literaturii vechi, din medievalitate până în zorii modernității, au revelat căile prin care umanismul și apoi iluminismul au pătruns în spațiul românesc, precum și metamorfozele pe care le-a suferit literatura română incipientă. De asemeni, au fost investigate elementele barocului prezente în manifestarea artistică medievală, în încercarea de a stabili cota acestui tip de imaginar artistic în spațiul românesc. Nici demersurile temeinice concentrate pe problema asimilării elementelor clasicismului și apoi ale curentului romantic în interstițiile literaturii române nu lipsesc. Mă opresc din enumerare mai adăugând doar că sunt bine configurate teoretic și achizițiile estetice și ideatice din cadrul modernismului și ale postmodernismului. Desigur, procesul analitic și al resemantizării nu poate fi încheiat vreodată, rămânând mereu un rest care mai poate fi supus observației. Dar liniile generale măcar ale curentelor gândirii europene care au contribuit la metamorfoza literaturii române în cadrul evoluției ei de până în prezent sunt deja creionate, ceea ce ne îndreptățește să considerăm că avem reperele stabile în funcție de care să decelăm categoriile componente occidentale din cadrul literaturii naționale.

*

Elementul esențial al etnocricii este însă modul ei de lucru în tentativa de a identifica mai judicios forțele ideatice care concură la configurarea dimensiunii estetice. Se observă probabil cu ușurință că am evitat cât am putut folosirea termenul metodă, preferându-l pe cel, mai generos, de perspectivă. Motivul este constituit de faptul că demersul etnocratic apelează la căi multiple de investigare, specifice unor deja considerate domenii sau măcar subdomenii distincte în cadrul criticii literare și nu numai. Etnocritica își revendică așadar o dublă orientare: investigarea operei literare culte din perspectiva relaționării ei de un fond spiritual transindividual dar și din cea a implicațiilor estetice ale relaționării respective, astfel încât să contribuie la reliefaarea specificului literar național. Ea este deopotrivă hermeneutică și estetică. Inevitabil, analiza specifică literaturii comparate devine deosebit de utilă investigării, de pildă, rolului curentelor culturale europene în evoluția culturii și literaturii române, ea având mijloacele decelării metamorfozelor suferite de aceste curente sau ale altor fenomene culturale similare în cadrul procesului de integrare în spiritualitatea autohtonă. Așa cum indică și denumirea, literatura comparată este disciplina din câmpul științelor literaturii ce își propune ca scop tocmai examenul comparativ, menit identificării elementelor comune și totodată a celor care diferențiază

o literatură de alta. Pe de o parte literatura comparată operează punând față în față două realități estetice contrastante, de pildă, romantismul în literatura germană și romantismul literaturii franceze. Inevitabil, este căutat un punct de reper de la care să pornească un asemenea demers, care să poată fi considerat viabil pentru investigarea ambelor literaturi menționate. Acesta este motivul pentru care literatura comparată apelează deseori la mitocritică, având în fundal considerentul că miturile mari ale omenirii sunt emanația unei rădăcini comune a gândirii umane. Ea caută în orice fapt literar originea lui mitologică, astfel concentrându-se asupra proceselor intelective care au dictat metamorfozele succesive ale mitului, până la ipostaza lui cvasievanescentă din faptul literar supus analizei. Este interesată, cum ar spune Mircea Eliade, de dezvăluirea sacrului camuflat în profan. Tocmai aici însă observăm și o slăbiciune a literaturii comparate: dacă privim toate faptele literare drept capăt al metamorfozei cutărui mit, nu mai investigăm în paralel două sau mai multe literaturi diferite, ci una singură, originară, care se exprimă în variante diferite. Pe de altă parte, atunci când mitocritica nu poate fi uzitată, literatura comparată își găsește sprijin fie în hermeneutică, fie în explorări formale de tip structuralist, punând în paralel două sau chiar mai multe literaturi, dar într-o viziune de ansamblu, fără a reuși să-și focalizeze suficient atenția asupra cauzelor care generează tabloul contrastelor observate. Tocmai în acest punct intră în rol etnocritica, ea aflându-se cu literatura comparată în relație de complementaritate.

Colaborarea etnocriticii se extinde inevitabil și înspre alte domenii. Abordarea componentei arhaice, de pildă, reclamă apelul la achizițiile etnologiei și folcloristicii, alături de o serie de discipline care le sunt asociate, între care se numără și etnoestetica sau etnolingvistica, pe care le conjugă diferitelor metode ale criticii literare. Tendința este așadar a deschiderii spre transdisciplinaritate. De altfel, critica literară în general tinde spre aceasta. A fost observat că fiecare operă își conține în sine propriile căi de abordare. Unele sunt abordabile psihanalitic, altele mitocritic, tematic, genetic, sociocritic, naratologic etc. Etnocritica nu se substituie niciuneia și nici nu își propune să le ignore, ci le folosește pe oricare dintre acestea, chiar și conjugate, atunci când constituie căi potrivite de analiză a textului. Nu vrea și nu poate să se închisteze metodologic, singurul element asupra căruia își rezervă exclusivitatea este *perspectiva*. Perspectiva etnocritică urmărește în primă instanță reflectarea unei mentalități specifice, care generează apoi particularitățile ce apropie și totodată disting literatura română de altele. Decelând această dimensiune din structura de adâncime a textului, ea pune în lumină și

valențe estetice care altfel ar scăpa analizei. Bineînțeles, raportarea principală este la hermeneutică, întrucât configurarea spiritului național e dependentă în primul rând de pătrunderea sensului operei. E totodată conștientă că o abordare mitico-arhetipală, privită singular, lărgește prea mult cadrul investigației, depășind limitele etnice și intrând în sfera universalului, dar trebuie luată în considerare ca termen comparativ. De asemeni, psihocritica, cu apelurile ei biografiste, este teoretic prea restrictivă, vizând în principal individualitatea creatoare, dar se face utilă tocmai distingerii între viziunea individuală și cea colectivă. Etnocritica se simte desigur aproape și de viziunile evoluționiste sau genealogice, căci se concentrează asupra germenilor interni, recurențiali ai literaturii naționale. Nu e mai puțin adevărat că nici unele condiționări ale literaturii de termenii atât de dragi lui Hippolyte Taine *mediu* și *moment*, nu îi pot trece neobservate³³. Dar conturarea expresivității prin care e construit și transmis mesajul operei o împing, vrând-nevrând, și în zona structuralismului. Sintetizând, etnocritica e mai mult un principiu ce reunește metode diverse, încercând uzitarea lor chibzuită în scopul configurării unui spirit național ce răzbate în literatură.

*

Studiul de față propune configurarea, fie și la modul schematic, a etnocriticii în câmpul științei literaturii, considerând-o reclamată de existența unei dimensiuni etnice care transpare în opera literară cultă. Ea are în primul rând menirea de a contribui la o mai bună înțelegere a textului, explorându-i sistematic acea latură care scapă unor alte tipuri de investigații. Totodată își aduce aportul la o mai clară definire a ideii de literatură națională, chiar dacă aceasta din urmă nu poate fi redusă la recurențele mentalitarului transistoric sau conjunctural al unui popor, căci geniul individual, căruia îi este specifică ceea ce Virgil Podoabă a numit concludent *experiența revelatoare*³⁴, reușește să depășească deseori barierele gândirii colective. Pe de altă parte, să observăm, experiența revelatoare individuală nu exclude nicidecum transferul ei înspre o dimensiune colectivă, căci punctul ei final este re-fenomenalizarea în cititor.³⁵ Aici însă, ea poate

---

³³ Am eliminat acum primul termen, rasa, din cauza referentului său biologic. Parte din sensul său poate fi însă avută în vedere odată cu eliberarea de tara genetică și transferul înspre cultural, sub forma etniei.

³⁴ Vezi Virgil Podoabă, *Fenomenologia punctului de plecare*, Editura Universității „Transilvania” din Brașov, 2008.

³⁵ Ibidem, pp. 137-138: „Dacă experiența revelatoare există și constituie într-adevăr punctul de plecare pre-formal sau pre-tematic al operei, atunci e clar că opera începe înainte de operă, astfel încât lanțul complet al operei începe cu ea, continuă prin ceea ce ști(a)m în mod tradițional că este opera ca obiect estetic finit și sfârșește la subiectul cititor, în orizontul lecturii, punctul ei de sosire. Asta ar duce, cu alte cuvinte, la modificarea concepției obiectualiste despre opera literară și de artă, adică a concepției dominante în modernitate, care reduce opera la statutul de obiect între alte obiecte: aceasta n-ar mai trebui considerată, cum a făcut mai toată modernitatea, doar ca obiect finit, formalizat, ci din perspectiva unui concept fenomenologic dinamic mai larg, care include nu unul, ci trei momente corelate

întâlni un set de expectanțe sau un orizont axiologic specific gândirii unei comunități sau chiar unui popor, pe care le convertește, bineînțeles, în măsura în care există o fărâmă de compatibilitate. De altfel, nu cred că ar fi deloc exclus ca un astfel de proces să contribuie sau să stea chiar la baza constituirii unei entități culturale colective.

Un alt scop al etnocriticii este bineînțeles și acela de a oferi necesare lămuriri cu privire la interacțiunea principalelor componente ideatice sau mentalitare ale spiritului național – cum este, în cazul literaturii române, relația dintre vectorii arhaic, balcanic și occidental. De asemeni, lămuriri utile ne poate aduce în privința interacțiunii dintre folclor și literatura cultă. Nu în ultimul rând, o astfel de perspectivă se dovedește într-o oarecare măsură un bun instrument în mâna antropologiei culturale, etnologiei sau, cum am mai spus, literaturii comparate. Ca în cazul oricărui domeniu aflat la început de drum, rămâne însă ca timpul și practica să-i aducă inerentele limpeziri și necesarele completări. Iar aceasta fără a pierde nici o clipă din vedere că demersul e doar parte constituantă a „singurei critici”³⁶.

Bibliografie minimală:

***, *Omul bizantin*, vol. Coordonat de Guglielmo Cavallo, Editura Polirom, Iași, 2000.

Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, Vol. 5, Secolul 20 (Partea a III-a), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1998.

Antoaneta Olteanu, *Homo balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice*, Editura Paideia, Colecția de studii și eseuri „Antropologie”, București, 2004.

Constantin Geambașu, *Ipostaze lirice și narative*, Ed. Medro, București, 1999 Mircea Muthu, art. „Homo balcanicus” din „Caietele Echinox”, vol. 3, 2002..

Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Ed. Humanitas, București, 1996.

Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, Editura Minerva, București, 1971.

---

existențialmente: unul pre-formal (experiența revelatoare de la originea operei), unul formal (opera împlinită formal, ca fenomenalizare în propria ei formă finită) și altul post-formal (lectura ca re-fenomenalizare și realizare a operei în Celălalt); un concept, așadar, în virtutea căruia ea își are punctul de plecare înainte de a fi făcută, adică în experiența revelatoare subiectivă și pre-formală, trece prin actul subiectiv de creație și prin cel formant de producere, adică prin opera ca proces psiho-spiritual de creație și opera ca operare, ca act dublu prin care ajunge la formă, și sfârșește, fenomenalizându-se a doua oară, în cititor, adică în lectură”.

³⁶ E vorba, desigur, de viziunea unei critici integrale, totalizante, pe care o teoretizează și o promovează Mircea Martin - Vezi cartea sa, *Singura critică*, Ediția a II-a (ed. I în 1986), revăzută, Ed. Cartea Românească, București, 2006, în special pp. 68-83.

Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, în românește de Adolf Armbruster, Introducere de Alexandru Dușu, Editura Univers, București, 1970.

Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, I-III, Ed. Ancora, București, 1924-1925.

G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, Ed. Minerva, București, 1982.

G. Călinescu, *Principii de estetică*, Editura Pentru Literatură, București, 1968.

G. Ibrăileanu, *Opere*, 1, Ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, Prefață de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1974.

G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. 5, Ed. Minerva, București, 1977.

Gustave Lanson, *Încercări de metodă critică și istorie literară*, traducere de Marina Dimov, cu Prefață de Paul Cornea, Editura Univers, București, 1974.

Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Ed. Institutul European, Iași, 1997.

Hippolyte Taine, *Filosofia artei*, Trad. și postfață de Tudor Țopa, introducere de Silviu Iosifescu, Editura Enciclopedică Română, București, 1973.

Leonhard Meister, *Geschichte der teutschen Sprache und National-Literatur*, Bd. 1, Bern, 1777; Bd. 2 Heidelberg, 1780.

Madame de Staël, *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales*, Paris, Bibliothèque-Charpentier, Eugène Fasquelle, editeur, 11, Rue de Grenelle, 11.

Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.

Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1980.

Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, Ed. Univers enciclopedic, București, 2000.

Mircea Martin, *Singura critică*, Ediția a II-a, revăzută, Ed. Cartea Românească, București, 2006.

Mircea Muthu, *Balcanismul literar românesc*, I-III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Mircea Muthu, *Dinspre Sud-Est*, Editura Libra, București, 1999.

Neagu Djuvara, *Thocomerius – Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești*, Editura Humanitas, București, 2007.

Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.

Oscar Walter Cisek, *Sufletul românesc în artă și literatură*, Antologie întocmită și comentată de Al. Oprea, Editura Dacia, Cluj, 1974.

Ovid Densusianu, art. „Rătăcirile literare” din „Vieța nouă”, I, nr.1/ 1 februarie 1905.

P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Editura Minerva, București, 1971.

Paul Zarifopol, *Pentru arta literară*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1971.

Pavel Chihaia, *Artă medievală*, vol. I-V, Ed. Albatros, București, 1998.

Petru Ursache, *Etnoestetica*, Ed. Institutul European, Iași, 1998.

Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern*, vol. I-II, Ed. Meridiane, București, 1987.

Romul Munteanu, *Metamorfozele criticii europene*, Editura Univers, București, 1975.

Sainte-Beuve, *Pagini de critică*, în rom. de M. Roșca; pref. de Elena Vianu, ESPLA, col. „Mica bibliotecă critică”, București, 1957.

Sainte-Beuve, *Portrete literare*, trad. de Șerban Cioculescu și Pompiliu Constantinescu, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1967.

Savin Bratu, *De la Sainte-Beuve la noua critică. Fundamentele criticii literare moderne*, Editura Univers, București, 1974.

Virgil Podoabă, *Fenomenologia punctului de plecare*, Editura Universității „Transilvania” din Brașov, 2008.